

La literatura basca fora de les seves fronteres

per Aritz Galarraga i Jon Elordi

Amb motiu de la traducció al català de l'extraordinari llibre *Moroak gara behelaino artean?*, de Joseba Sarrionandia (*Som com moros dins la boira?*, 2012), es van fer un seguit de presentacions arreu de Catalunya. I una de les primeres constatacions més remarcables va ser que s'estava presentant un escriptor basc totalment desconegut.

Tot i això, Sarrionandia va ser un dels primers escriptors bascos traduïts al català. Va ser al 1986 (només tres anys després de la publicació de l'original), quan es va publicar la traducció catalana de *Narrazioak* (*Narracions*). Llavors, per què hi ha aquest desconeixement?

Per contestar aquesta pregunta no podem oblidar que tan important com els fets és la *percepció*. I les transformacions més determinants relacionades amb la percepció externa de la literatura basca (imprescindible perquè se'n facin traduccions) no es van produir per la falta de la quantitat ni la qualitat de la producció literària, que, sens dubte, hauria hagut d'afavorir aquella percepció, sinó pels components sociopolítics (juntament amb la sempre difícil mercantilització dels productes *menors*), que hi van anar en contra i van deixar la literatura basca en una situació gairebé d'*invisibilitat*.

És evident que si es vol fer literatura no pamfletària i de qualitat els posicionaments maniqueistes no serveixen i s'han de reflectir la pluralitat, la complexitat, les contradiccions. I aquest ha estat el cas en les lletres basques. Hi ha hagut molt pocs escriptors euskalduns, si és que n'hi ha hagut cap, que es poguessin encabir amb comoditat dins dels cercles culturals i mediàtics espanyols.

A més, la gran paradoxa és que l'anomenada *democràcia* espanyola, en lloc de fomentar i reforçar, en nom de la seva pluralitat cultural, les literatures gallega, catalana i basca, en la pràctica n'ha tingut prou per complir el que és políticament correcte amb pràcticament un únic representant per cada una; en el cas basc, Bernardo Atxaga.

A la República francesa ni això.

L'*euskara* i la cultura basca a les terres del català

Tot i això, encara que la majoria de vegades entre el País Basc i els Països Catalans hi ha Madrid pel mig, sempre hi ha hagut ponts culturals directes entre tots dos pobles: relacions d'una especial germanor establertes tant individualment com col·lectivament, d'una banda i de l'altra.

Per exemple, l'edició de 1984 de la revista catalana *Reduccions* va ser molt important, perquè era un número especial dedicat totalment a la «Poesia Basca Contemporània» i, de fet, n'era la primera antologia (amb estudis i comentaris inclosos) existent en qualsevol llengua. Vint anys després, al 2004, va sortir una altra antologia poètica titulada *Veus paral·leles. Pirineoak - Pirineus, d'una riba a l'altra*, que recull quatre poetes bascos i quatre de catalans.

D'una manera més estructural que els exemples esmentats, també tenim la revista digital de

literatura i traducció del PEN català, *Visat*, que dins de l'apartat de la literatura universal traduïda al català disposa d'un apartat per al basc.

És també a Catalunya que els estudis de llengua i literatura basques disposen de més centres d'ensenyament. Cada any, centenars d'estudiants es matriculen en estudis bascos a Barcelona: a la UB des de 1987, a l'Escola Oficial d'Idiomes des de 1993, a la UAB des de 2000.

És també a Catalunya que hi ha el casal basc culturalment més actiu del món: l'Associació Cultural Euskal Etxea de Barcelona, que fa de plataforma de promoció cultural basca des de 1979. L'Euskal Etxea no només disposa de cursos d'ensenyament de la llengua basca, sinó que, dins de la seva àmplia programació cultural, ofereix un lloc especial a la difusió de la literatura basca. Així, des de l'any 2005, el festival Literaldia desplega una programació literària de tot un mes de duració. L'Euskal Etxea també ha col·laborat en la publicació de les traduccions *Plouen mentides* (2005), *Som com moros dins la boira?* (2012) i *Orhipean. El país de la llengua basca* (2012). A més, des de 2009 s'ha creat un club de lectura sobre literatura basca, un dels pocs, si no l'únic, que hi ha fora del País Basc.

Aquest Club de Lectura actualment ha passat a formar part de les activitats de les Biblioteques de Barcelona, gràcies a la col·laboració començada l'any 2012, i que ha donat com a principal resultat el Fons de Cultura Basca de la Biblioteca Esquerre de l'Eixample - Agustí Centelles.

Per tant, cal remarcar que Catalunya és el territori més fructífer que té l'*euskara* i la cultura basca fora del nostre país, i això és molt important no només per als que fem de pont entre les dues cultures, sinó també per a la mateixa llengua basca i totes les persones que hi estan implicades.

Traduccions de l'*euskara* al català

Gràcies al treball de recerca i compilació de la doctora Elizabete Manterola, des de maig de 2012 disposem d'un catàleg de la literatura basca traduïda; es diu Euskal Literatura Itzuliaren katalogoa (ELI) i està disponible al web de la universitat del País Basc EHU-UPV.

Fent-lo servir, podem obtenir la llista de les 10 llengües que tenen més traduccions d'obres basques.

1	Castellà	651
2	Català	170
3	anglès	103
4	francès	72
5	Gallec	69
6	alemany	36
7	Italià	32
8	Rus	13
9	asturià	12
10	aragonès	8

La primera conclusió que n'obtenim és que la literatura basca està molt influïda per la llengua castellana. A més, gran part d'aquestes traduccions castellanes les fan editorials basques i, sobretot, per al públic del País Basc. Aquesta preeminència del castellà pot relegar a un segon pla o, fins i tot, fer innecessàries les traduccions a les altres llengües de l'Estat espanyol, amb l'argument que tothom les pot llegir. Tot plegat fa que el cas de la traducció al castellà sigui especialment diferent.

La segona conclusió és que, deixant de banda el cas tan especial del castellà, és la llengua catalana, i amb força diferència, la principal destinació de la literatura basca traduïda, la qual cosa no fa sinó demostrar que els ponts entre l'*euskara* i el català són especialment forts.

Si en descomptem les reedicions i els llibres infantils, el catàleg de la literatura basca per a adults (incloent-hi les novel·les juvenils) traduïda al català és de 39 llibres.

Dins d'aquest corpus, són cinc els escriptors que tenen més d'un llibre traduït al català. Destaca claríssimament per sobre de tots Bernardo Atxaga, amb 12; a molta diferència el segueixen Kirmen Uribe, Joseba Sarrionandia i Miren Agur Meabe, amb 3 cadascun; i tanca la llista Unai Elorriaga, amb 2. Cal tenir en compte que, excepte Sarrionandia i Meabe, els altres són els tres escriptors bascos guanyadors del Premio Nacional de Literatura (en narrativa), i això ha tingut una repercussió no immerescuda però sí desproporcionada.

De fet, en la taula també hi ha infrarepresentació i, fins i tot, absència, d'autors de llarga i determinant trajectòria en les lletres basques com el de Ramon Saizarbitoria, Anjel Lertxundi, Koldo Izagirre, Harkaitz Cano, Aingeru Epaltza, per esmentar-ne algunes de les més clamoroses.

Malgrat tot, en l'àmbit de la literatura infantil i juvenil traduïda al català sí que hi ha una presència molt més normalitzada o representativa de la literatura basca, i es pot accedir a molts i molt importants escriptors, com ara Mariasun Landa, amb 21 llibres traduïts; Bernardo Atxaga, 17; Patxi Zubizarreta, 14; Juan Kruz Igerabide, 9; Xabier Mendiguren Elizegi, 5; etc.

Tant de bo que els grans canvis socials i polítics que vivim tant al País Basc com als Països Catalans afavoreixin les percepcions sobre les nostres respectives cultures, i aquesta presència tan saludable de la literatura infantil basca en català sigui també assolida per la literatura per a adults.